

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 05.09.2023

Kabul Tarihi / Date Accepted: 12.10.2023

Yayın Tarihi / Date Published: 30.12.2023

İntihal | Plagiarism

Bu makale, iThenticate yazılımına taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir./*This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.*

Değerlendirme | Peer-Review

İki Hakem / Çift Kör Hakem

Double anonymized - Two External

Atıf | Citation

Tatlı, M. (2023). Burhan Sönmez'in Labirent Romanında Bellek Yitimi ve Unutma. *ÇAKÜ-TAD*, 3 (2), 159-176.

Telif Hakkı | Copyright

(CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır./ *Licensed under the (CC BY-NC 4.0) International License.*

Etik Beyan | Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği ve yazarının sorumluluğunda olduğu beyan olunur./ *It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.*

Etik Kurul İzni/Ethics Committee Permission

Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır./ *Ethics committee permission is not required for this study. No research has been conducted on any living creature (human or animal).*

Finansman ve Çatışma Beyanı / Grant Support and Conflict of Interest

Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır./ *The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.*

Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması olmadığını ve yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder./ *The author of the article declares that there is no financial conflict of interest with any institution, organization, or person related to this study and that there is no conflict of interest between the authors.*

BURHAN SÖNMEZ'İN LABİRENT ROMANINDA BELLEK YİTİMİ VE UNUTMA

Amnesia and Forgetting in Burhan Sönmez's Novel Labirent

Meliha TATLI

Doktora Öğrencisi, Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ordu/TÜRKİYE, edibemeliha@gmail.com

Öz

Bellek çalışmalarına olan ilginin artmasının sebebi; insanların geçmişe olan merakı ve toplumsal değişimlerdir. Birçok disiplinle yakından ilgisi olan bellek kavramı edebî metinler aracılığıyla da ele alınmaya başlanmış kimlik, kültür ve tarih bilinci gibi kavramlarla olan ilişkisine bakılmıştır. Belleğin varlığı bu kadar önemliken onun yitirilmesi, diğer bir deyişle geçmişi kaybetmek büyük bir dramdır. Bellek, geçmişi ilk günkü kadar taze hatırlamaya da bir organizmanın sahip olabileceği bu hatırlama yeteneği sayesinde geçmişi akan zamana rağmen diri tutmayı başarır. 2000 sonrası çağdaş yazarlardan olan Burhan Sönmez, dördüncü romanı olan *Labirent*'te Boratin isimli bir müzisyenin Boğaz Köprüsü'nden atlayıp intihar ettikten sonra geçirdiği bellek yitimini ve hatırlamak adına çektiği sancuları anlatır. Boratin kendisinin kim olduğundan başlayıp evinin yoluna kadar her şeyi unutmuştur. Bedensel olarak kırık bir kaburgayla hayata dönmeyi başarsa da kendi varlığına dair bütün izleri kaybetmesi onun bellek sınırlarının dışına atıldığını göstermiştir. Roman boyunca Boratin'in hatırlama arzusu okuyucuya bellek kavramını yeniden düşündürmeyi başarmıştır. Bellek bilgiyi çeşitli yollarla yani kodlama ve depolama gibi süreçlerden geçirerek ona yeni anlamlar yükler. Bellek kişinin geçmişte algıladığı birtakım sahneleri belirli koşullar sağlandığında okuyucuya hatırlatmayı ihmal etmez. Bu hatırlama ediminin yetersiz olması ise Boratin'in boş bir bellekle İstanbul'un sokaklarını dolaşırken anısal belleğe dair hiçbir ize rastlamamasından anlaşılır. Bu çalışmada tespit edilen başlıklarla bellek yitiminin nasıl bir yokluklar evreni kurduğu incelenmiş, toplumsal bellek, nostalji, bellek metaforları ve rüya gibi kavramların bellekle olan ilişkisinden söz edilmiştir. Belleğin insanı bireysel, toplumsal, kültürel olarak her yönden hayata hazırladığı açık olmakla birlikte bunların

eksikliği sonucunda çekilen benlik ve varoluş sancıları *Labirent* romanı ve Boratin karakteri üzerinden okuyucuya aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Burhan Sönmez, *Labirent*, bellek yitimi, unutma, roman.

Abstract

The reason for the increasing interest in memory studies is people's curiosity about the past and social changes. The concept of memory, which is closely related to many disciplines, has also been discussed through literary texts, and its relationship with concepts such as identity, culture and historical consciousness has been examined. While the existence of memory is so important, losing it, in other words losing the past, is a great drama. Although memory does not remember the past as fresh as the first day, thanks to this ability to remember an organism, it manages to keep the past alive despite the passing of time. Burhan Sönmez, one of the contemporary writers after 2000, tells in his fourth novel *Labirent*, the loss of memory of a musician named Boratin after he jumped off the Bosphorus Bridge and committed suicide, and the pains he suffered in order to remember. Boratin has forgotten everything from who he is to his way home. Although he managed to come back to life with a broken rib, losing all traces of his own existence showed that he was thrown out of the limits of his memory. Throughout the novel, Boratin's desire to remember has made the reader rethink the concept of memory. Memory attributes new meanings to information by passing it through processes such as coding and storing in various ways. Memory does not neglect to remind the reader of certain scenes that the person perceived in the past, when certain conditions are met. The inadequacy of this act of remembering can be understood from the fact that Boratin, while wandering the streets of Istanbul with an empty memory, did not encounter any traces of the memory. In this study, it has been examined how amnesia creates a universe of absences, and the relationship of concepts such as social memory, nostalgia, memory metaphors and dreams with memory is mentioned. Although it is clear that memory prepares people for life in every aspect, individually, socially and culturally, the pains of self and existence suffered as a result of their lack are conveyed to the reader through the novel *Labirent* and the character of Boratin.

Keywords: Burhan Sönmez, *Labirent*, amnesia, forgetting, novel.

Giriş

Bellek son zamanlarda kendi akademik alanını oluşturmuş ve farklı disiplinlerin dikkatini çekmiş bir konudur. Hatırlamanın ve unutmanın kişisel ve toplumsal süreçlerini inceleyen bellek çalışmalarının son zamanlarda yapılan bilimsel birtakım araştırmalarla belleğin işleyiş sürecini anlamayı kolaylaştırdığı ifade edilmiştir (Neyzi, 2020, s.1). Türkiye'de bellek çalışmalarının yeni bir saha oluşturması konuyla alakalı akademik çalışmaların da çoğaldığını göstermiştir. Bellek özel bir kavram olmakla birlikte zamansal olarak

geçmiş üzerine kuruludur. Geçmiş sorgulayan, inşa eden ve zaman zaman onunla yüzleşen bellek, öğrenilen ve deneyimlenen her şeyi saklama gücüne sahiptir. “Bellek, geçmiş deneyimlerimizi, anılarımızı ya da bilgilerimizi saklama ve sonradan çağırma yetisidir” (Flew, 2005, s.60). Bilgiler ve birtakım görüntüler kişinin belleği sayesinde oraya kaydedilir ve uygun şartlar (mekân ve zaman gibi) sağlandığında o bilgiler yeniden çağılır. “Bellek bir inşadır; dolayısıyla, sonradan edinilen bilgilerle, olayı izleyen düşünme süreçleriyle, ilk anının üstüne binen ve onu değiştiren başka deneyimlerle daima filtre edilir” (Traverso, 2020, s.21). Belleğin filtre edebilmesi için kişinin beyin fonksiyonlarının sağlıklı olması gerekmektedir. Geçmişin yazıya dökülmesinde bireysel, toplumsal ve kültürel birtakım simgeler bellek aracılığıyla yeni bir anlatı dünyası oluşturur. Böylece unutma ve hatırlama kavramları geçmişle kurulan bağın güçlü olduğunu gösterir. İnsanın hayatıyla tutarlı bir bağ kurabilmesi için geçmişi tarafından kurulan yaşam öykülerine şahitlik etmesi gerekmektedir. Bellekte depolanmış bazı bilgiler ve anılar bellek yetisinin bozulmasıyla birlikte unutulur. Kişinin kim olduğu, ailesi, arkadaş çevresi ve geçmişine ait bilgiler kişinin belleğini kaybetmesi sonucunda yaşanmışlığa dair kesinliği yok eder. Bellek ve unutmayla ilgili çok çeşitli hastalıklar olduğu gibi her hastalığın kendine özgü bir iyileşme ya da unutmayı azaltma süreci vardır. Bu çalışmadaki başkaraktere konulan “bellek kaybı” teşhisinin Fransızca karşılığı amnezidir.

Amnezi her hareketin, her bakışın, anımsamaya ve düşünmeye yönelik her girişimimizin bir parçasıdır. Bilinçsizlik değildir o; hayatlarımızı aşındıran, biçimlendiren ve arıtan, sessizce hareket eden bir varlıktır. Düşüncelerimizin ve anılarımızın her biri amnezi tarafından şekillendirilip saptırılmıştır. Amnezi ve yokluklar dünyası bellek ve varlıklar âlemiyle bir arada olan (var) bir evrendir (Suarez-Arauz, 2007, s.248).

Boratin karakterinde amnezinin bütün özellikleri görülmesi de belleğin deposundaki anıların doğrudan hatırlanmadığı görülür. Düşünülecek bir geçmişin olmaması bellek yitimiyle karşı karşıya gelen kişiler için Burhan Sönmez'in de ifade ettiği gibi bir labirenttir. Çıkışı zor olan bu karmaşık yapı, yani labirent, Boratin'in içinde bulunduğu durumu en iyi ifade eden kavramlardan biri olmuştur. Birçok hekim ve sanatçı tarafından bellek büyük bir labirente benzetilmiştir. “Labirent gibi bellek de, zor, karışık ve gizemli bir yapıya sahiptir” (Tunç, 2020, s.167). Bellek gerçek hayatta yaşanmış şeylerle ilintili bir kavram olduğu kadar şimdi ve gelecekteki yaşananları da kodlama gücüne sahiptir. Kişiyi yaşam belirtisi veren anıların yok olması belleğin işlevinin yitirildiğini gösterir. Bu durum aynı zamanda kendilik bilincinin yok olduğuna işaret eder. “Bellek kaybına uğrayan hastalar, kelimenin tam anlamıyla kaybolan kendiliklerinin peşine düşerler” (Boyer ve Wertsch, 2021, s.38). Yaşananların zihinde ayrıtılması için birtakım hatırlama iş-

levlerine ihtiyaç vardır. Hatırlama eylemleri ve geçmiş kişiye özgü olduğu için başkasının hatırlatma eyleminden ne kadar yardım alınsa da o kişinin geçmişine ulaşması olanaksız bir durumdur.

Burhan Sönmez Türk edebiyatının önemli çağdaş yazarlarından biri olmakla beraber hem değerli romanlar yazmış hem de bu romanlardan ödüller kazanmıştır. İlk baskısını 2018 yılında yaptığı dördüncü romanı olan *Labirent* edebiyata yeni soluk getiren ve bellek kavramının çalışılmasına fırsat veren bir roman olmuştur. Bu romanın önemi disiplinlerarası bir kavram olan belleğin romanın temel meselesi olmasıdır. Edebiyatımızda bu tarz romanlar yok değildir fakat Burhan Sönmez, burada karakterine unutmanın verdiği çıkmazı belleğin pasifize edilmesi üzerinden dile getirmiştir. Boratin yirmi sekiz yaşında Blues şarkıcısıdır. Roman, Boratin'in Boğaz Köprüsü'nden atlayıp intihar ettikten sonra kaburgası kırık bir şekilde gözlerini evinde açmasıyla başlar. Bu başlangıç aslında onun güvende olmadığını okuyucuya hemen hissettirir çünkü onu koruyacak bir geçmişi ve inanabileceği bir belleği yoktur. Evine olan yabancılık hissi dolap, komidin, halı kısacası evdeki bütün eşyalara karşı duyulur. Onun belleğinde eşyaların değeri silinmiş ve o eşyaları kendi zevkiyle aldığı bile unutmuştur. “Bu dolabı kim seçti, ben mi? Boratin kendi zevkinden şüphe ediyor. Dün akşam onu getirdiklerinde tanımadığı bu evin belki sabah uyandığında bazı anılar sunacağını ummuştu. Balkon kapısı, dolap ve komodin ilk kez geldiği bir otel odasını andırıyor” (Sönmez, 2018, s.10). Kısa bir süre önce uzandığı kanepenin, su içtiği bardağın ona şimdilerde yabancı gelmesi henüz kendisinin de farkına varamadığı bir durumdur. Boratin çok fazla şey unuttuğunu hissedince hayata dönme-ye unutmadığı şeylerden başlamak ister ve sayı saymaya başlar. Sayı saymayı unutmadığını anlayınca tekrardan kendisini algılamaya döner. Bu süreçte Boratin'in hatırlamasına yardımcı olan ve onu yalnız bırakmayan kişi ise arkadaşı Bek'tir. Bek, Boratin'in geçmişle ilişki kurmasına yardım ederek onun belleği olma görevini üstlenir. Geçmişin sıcaklığını az da olsa Bek sayesinde hisseder ama bu ona yetmez. “Geçmiş bize tamamıyla farklı olarak verilmiştir. O asla kopmadığımız bu dünyadır” (Nora, 2022, s.35). Boratin geçmişinden koparak aslında dünyadan koptuğunu kendisiyle ilgili tek bir kelime edemediğinde anlamıştır. Doktorlar ona bedeninde kaburga kırığından başka bir hasarın olmadığını söyleyince bellek yitiminin bedenden sayılmaması yazarın dikkat çekmek istediği bir nokta olmuştur. Bellek kişinin bedeninde önemli bir yere sahip olmakla beraber dil yoluyla ifade edilmeyen durumların bedensel alışkanlıklarla ifade edilmesini sağlar. Bu açıdan Boratin bellekte yer edinmeyen bazı hareketleri icra edemeyeceği için bedensel olarak da hasar görmüş sayılır. Belleğin bedenle olan ilişkisi, davranışlar ve beceriye dayanan hareketler yoluyla güçlü bir bağ oluşturur. Doktorlar Boratin için zamanla iyileşeceğini söyleseler de roman, onun iyileşmesine dair bir durumdan söz etmeden son bulur. Nehirce'de oturan ve telefonda telefona

tanıdığı ablasının yanına gitmek için Haydarpaşa Garı'na gider fakat trenlerin uzun zamandır Pendik'ten kalktığını öğrenir. Garın merdivenlerinde ve karanlık bulutlar içinde arkadaşı Hayala'nın gelip onu almasını bekler. Son olarak romanda Boratin'i intihara sürükleyen şeyin ne olduğu bilinmez. Karakterin herhangi bir hatırlama eyleminden söz etmeden romanın bitişi ise gayet makul görünür çünkü *Labirent* bir çıkışsızlığı ifade edecek şekilde romana isim olarak kullanılmıştır. Bu çalışmada bellek yitiminin kişide nele-ri yok ettiği ve unutmayla birlikte hangi anlamların, anıların ve alışılmış davranışların silindiği incelenmiştir. Boratin'in belleğinde büyük boşluklar açan bu durum kendisiyle ve çevresiyle yeterli iletişimi kurmadığını göstermiştir. Geçmişin belirsizliği onun birey oluşunu engellemiş, köklerinden koparılmasıyla yeni temsiller üretememiştir. Bu şekilde hayata devam etmek zorunda kalan Boratin, belleksiz yaşamının mücadelesini İstanbul sokaklarında geçmişini hatırlamaya çalışarak verir. Diğer bir yandan da belleksizlik onun hayatında çok büyük bir ihtiyaç olarak görülmez. Geçmişin yokluğu onu bir zamandan sonra özgürleştirmiş, hayata ve insanlara olan sorumluluğu da azalmaya başlamıştır. Burhan Sönmez belleksizliği sorgularken bunun bir konfor alanı mı yoksa bir kıskaç mı olduğunu Boratin karakteri üzerinden okuyucuya bırakarak roman için çift yönlü bir bakış açısı sunmuştur.

1.Belleğin Boşluklarında Modern ve Kendine Yabancı Bir Karakter: Boratin

Boratin, İstanbul'un blues barlarında gitar çalıp şarkı söyleyen, aynı zamanda besteleri olan ve sanatla ilgilenen biridir. Arkadaşı Bek sayesinde ona verilen bilgiler onun kendisine yeni bir bellek inşa etme sürecine girmesini sağlar. Evinin duvarındaki plakları ve renk renk gitarları hatırlayamaması onu var eden değerlerin yokluğuna işaret eder. Geçmişle bağlantı kuramaması kendiliğini yaşadığı dünyada bir yere koyamadığını gösterir. "İnsanın kişisel geçmişine ait durumları ve olayları hatırlaması, kişinin kendiliğinin temel bileşenlerinden biri için vazgeçilmez önem taşır" (Boyer, 2021, s.11) Boratin ilk albümünün hazırlığını yaptığını bile unuttur. Zamanında heyecan duyduğu belki de çok emek verdiği şeyler onun belleğinin anlam dünyasında yoktur. Üç yıldır yaşadığı evini neden tuttuğunu, ev sahibesinin onu torununa benzettiği için çok sevdiğini ve ablası için ev telefonu kullandığını yani kendi hayatı için bilmesi gereken her şeyi Bek'in yardımıyla yeniden öğrenir. Burada bir hatırlama söz konusu değildir çünkü belleği faaliyetsiz bir haldedir. Boratin bütün anlatılanlara inanmak zorundadır; onun güvenebileceği bir belleği yoktur. "Bellek kişinin geçmişindeki izlenimlerden oluşur. Hatırlamak da bu geçmişteki izlenimlerin hatırlanmasıdır" (İlhan, 2018, s.36-37). Boratin için ne geçmişi inşa etmek vardır -çünkü bunun için bir

geçmiş gereklidir- ne de hatırlama söz konusudur. O sadece hayatın akışına uyum sağlamak için yeni bir telefon, kredi kartı, doğum yerinden annesinin-babasının kim olduğuna kadar yeni bilgileri öğreneceği bir nüfus cüzdanı ve ehliyet alma işlemlerini halleder.

Ben kim miyim? Ben Boratin'im, ama söylememin anlamı yok. Çünkü Boratin, sorulara yanıt veremeyen bir ad. İçi boş bir kelime. Alo, alo, kimsin sen? Bana Boratin diyorlar ve inanayım diye kimlik kartımı gösteriyorlar. Kimlikteki anne ve babamın adı, doğum tarihim ve doğum yerim sayesinde kendimi bileceğimi sanıyorlar. Oysa ben kim olduğumu değil, ne olduğumu bilmek istiyorum. Bana bunu söylemiyorlar. Ben neyim? (Sönmez, 2018, s.61).

Boratin kendisiyle ilgili en kolay soruların cevabını bile kendisine veremez, yaşayarak öğrendiği deneyimler belleğin derinliklerinde yitip gitmiştir. Onun belleği dünya üzerinden anlamlandırılmayan boş bir duvar gibidir. "Boş kâğıda benziyorum. Ne içerim var ne dışarım. Doğum batım belirsiz, güneşim kuzeyim belirsiz. Hangi yana adım atsam boşluğa düşecek gibiyim. Günlerimi akşamın gelmesini bekleyerek geçiriyorum" (Sönmez, 2018, s.17). Geçmişin kendisine geri dönmesini arzulayan Boratin, geçmişle ilgili düşüncelerini beyaz bir duvar ve boş bir kâğıda benzetir. Dönüştüğü boşluk hissini beyaz renkle ifade etmesi belleğinde kalabalık ve karanlık denebilecek hiçbir ize rastlamamasından kaynaklanır. Karanlığa alışmanın sonsuz beyazlığa alışmaktan daha kolay olduğunu söyler. Hayatına hayallerinin ve geçmişinin karşılığı olan bu beyazlık içerisinde devam etmekten korkmaktadır. "Uyandığımda kendimi bilmeyi ve geçmişi yeniden zihnimde bulmayı isterim. Geçmişten korkmamak da buna dahil. Geçmişimden korkuyorum. Oradan neler çıkacağını bilmiyorum. Bir sabah uyanacak ve bütün yitirdiklerimin ben uykudayken zihnime döndüğünü göreceğim" (Sönmez, 2018, s.73). Boratin belleğinde bütün yitirdiklerini bir gün hatırlamayı ümit eder. Geçmiş onun için artık korkulu bir yerdir çünkü insan bilmediğinden korkar.

Belleğin derin gücü ve deneyimleri kaydetme yeteneği onun eşsiz bir özelliğe sahip olmasından kaynaklanır. Herkesin kendisine özgü bir belleği vardır. Kişinin kendi benliğine ve yaşam serüvenine eşlik edebilmesi için hatıraların yaşandığı yerin ve zamanın organize bir şekilde bellekte yer etmesi gerekir. Belleği yitirmek Boratin'in yirmi sekiz yıllık hayatının hiçe sayılması anlamına gelir. Yeryüzünde bunca yıl yaşamasından şüphe eden Boratin sadece geçmişi değil, geçmişle beraber geleceği de kendisinden uzak görür. Geleceği için inşa ettiği hayalleri ve beklentileri geçmişle beraber silinmiştir. "Belleğimi yitirdiğime göre bunca yıllık hayatımı da yitirdim, sıfır noktadayım. Geçmişimi elinde tutan muhafızmış gibi ondan merhamet dileyecğim" (Sönmez, 2018, s.12). Unutmak, Boratin'in hayatındaki hiçbir şeyin ona anlam sunmadığı anlamına gelir. Belleğe çağrılacak imgeler canlılığını yitirmiştir. Herkese kendisini az da olsa ifade edecek kadar bir geçmiş la-

zımken Boratin başkalarının onun için kurduğu geçmişe inanmak zorundadır. “Geçmişim beni bırakırken ve zihnim o trenden inip kendi başına karanlıkta dururken, bedenim bana sadık kalıyor. Bedenim yalnız şimdi değil eskiden de benimdi, bundan şüphe etmiyorum. Bu bedenin taşıdığı bir geçmişim var” (Sönmez, 2018, s.26). Boratin’in inanıp dayanabileceği tek şey bedendir. Bedensel olarak bütün uzuvları zamanında onun iyi ya da kötü bütün anlarına eşlik etmiştir, şimdi ise aynadaki görüntüsüne bile yabancılık hisseder. Boratin İstanbul’un sokaklarını tedirgin bir şekilde yürür çünkü yanından geçip giden insanların yüzlerinin tanıdık olup olmadığını seçemeyecek bir belleği vardır. Bek, Boratin’e destek olurken geçmişi hatırlamanın çok önemli olmadığını ve günlük unutkanlıkların herkeste olabileceğini söyleyerek onu teselli eder. Burhan Sönmez insanların geçmişsiz yaşadığına imada bulunup Bek’e insanların bugüne aitmiş gibi yaşadıklarını söyler. Oysa geçmişin varlığı kadar yokluğuyla baş etmek de çok zordur. Boratin’de geçmişin izi dahi olmadığı için onun tarafından tehdit edilme durumu yoktur.

Geçmiş, kamusal ya da özel kararların ötesinde, adalet ve sorumlulukların ötesinde kolay kolay baş edilemez bir şey içerir. Bu şey her neyse, psikoloji, entelektüel ya da ahlaki patoloji tarafından bastırılabilir yalnızca, ama hep oradadır, uzak ve yakındır; en beklenmedik anlarda boy gösteren bir anı, hatırlanamayan ya da hatırlanmak istenmeyen bir olayı sarmalayan sinsi bir bulut gibi bugünün peşini bırakmaz. Karar vererek ya da aklımızı kullanarak geçmişten vazgeçemeyiz; sadece iradeyle geçmişi hatırlamak da mümkün değildir. Geçmişin geri dönüşü her zaman kurtarıcı bir hatırlama ânı değildir, bugünün baş göstermesi, bugünün yakalanmasıdır (Sarlo, 2022, s. 9).

Geçmişin istemsiz bir şekilde hatırlanması bir yana Boratin bunu isteyerek dahi yapamaz. Geçmişin ondaki karşılığını karanlık kavramıyla ifade etmek en doğrusudur. Sebebinin ne olduğu romanda verilmese de Boratin’in yaşamdan kaçıp intihar ettiği görülmektedir. Unutmak onun için bir hediye gibi görülse de bu şekilde yaşayamama gibi bir tezatlığa değinmek de mümkündür. Boratin, unutturken hatırlamanın, hatırlarken de unutmanın acısını çeken, belleğine, bedenine ve müziğine yabancı bir karakter konumundadır.

2.Bir Bellek Metaforu Olarak Saat, Ayna ve Fotoğraf

Bellek tanım olarak çeşitli, ilişki kurduğu kavramlar açısından geniş ve anımsama gücü olarak oldukça köklü bir kavramdır. Belleği kişinin yaşam öyküsünden, toplumun geleneklerinden ayırmak mümkün değildir.

Anılar bireysel belleklerde kendine has bir biçimde yer etse bile toplumsal ve kültürel niteliklerini yitirmezler, çünkü işlevlerini dilin bireyler ötesi kültürel aracılığıyla yerine getirirler; genellikle toplumsal

uyarımlar, tekrarlar ya da toplumsal sinyallere cevap olarak işin içine girerler; anımsama eylemi etkileşimlidir, kültürel nesnelere ve toplumsal sinyallerle yönlendirilir, toplumsal amaçlar için kullanılır ve hatta kooperatif faaliyetler aracılığıyla ortaya konulur ve toplumsal olarak biçimlendirilmiş anımsama kalıpları bulunur (Schudson, 2007, s.180).

Boratin'in belleğindeki kültürel nesnelere geçirdiği bellek yitimiyle anlamalarını kaybetmiştir. Hatta nesnelere onda daha önce bir anlamı var mıydı onu dahi bilmez. Hayatını yeniden inşa etmek isteyen Boratin, kendisine yeni bir saat almak için bir saatçiye gider. Saatçiyle sohbet ederken saatçi ona insanlığın tarih boyunca yaptığı üç icattan birinin saat olduğunu söyler.

Saat sayesinde, doğum ve ölüm yerine şimdiki ânın anlamını bilirdik. Ne geçmiş ne gelecek vardı saatte. Geçmiş ile gelecek, gerçek hayatı hissetmenin önünde engeldi. Saat bize bunu göstermişti, ama hâlâ saatte alışmış ona uygun ruhlar edinmiş değildik. Bana ilk saatimi hediye eden dedem, söylediklerimi unutma, demişti. Ânın değerini bil, gerisi senin için değildir, senin olmayanla ömrünü heba etme (Sönmez, 2018, s. 53).

Saatçi burada geçmişin önemsiz olduğunu eğer yaşanacak bir zaman dilimi varsa bunun sadece şimdide anlam bulduğunu vurgular. Boratin'in geçmişe olan merakı ve endişesi saatçi tarafından rahat bir düzleme oturtulur. Burhan Sönmez romanının genelinde bu tarz hikâyelere yer vererek geçmiş ve belleği sadece karakterler üzerinden değil, okuyucu üzerinden de anlamlandırmaya çalışır. "Bellek sadece kahramanlara değil eseri okuyan okurlara da, "acaba zihnim bana oyun mu oynuyor?" sorusunun sordurur" (Şahin, 2019, s.15). Bir yandan geçmiş öğrenmeye çalışan Boratin, diğer yandan da geçmişin değil sadece yaşanan zamanın değerli olduğunu söyleyen saatçi vardır. İkisinin de gönderme yaptığı kavram zamandır. Bu açıdan saatin zamanın göstergelerinden biri olması onun sürekli aktığını, geçip gittiğini ifade eder. "Modern toplumların genellikle, modern-öncesi toplumlara göre saat-zamanına daha çok güvendikleri gözlenir. Modern toplumlarda zaman çoğunlukla toplumsal etkinlikler açısından yapılandırılmaz. Saat-zamanı, modern toplumların ve onların kurucu toplumsal etkinliklerinin örgütlenmesinde merkezi bir önem taşımaktadır" (Urry, 2018, s.16). İnsan yaşantısına dair birtakım semboller zaman kavramı eşliğinde bellekte saklanır ve herkesin kendine özgü bir hatırlatma zamanının oluşumuna yardımcı olur. Saat, zamanı ölçmek için kullanılan bir alet olmanın ötesinde hatırlamanın kişisel ve toplumsal varlığıyla ilgilenir. Yani yaşananların ne zaman gerçekleştiğini önemser. Bu açıdan belleğin zaman ve zamanı gösteren saate daima ihtiyacı vardır. Halbwachs (2007), kişinin zamanın bir parçası olarak şimdinin içinde bulunmasına rağmen zamanın içinde düşünemiyor olmasından ve kişinin kendisini fikir yoluyla uzak ya da yakın bir geçmişe taşıyamıyor olmasından bahseder. Romanda saat metaforuna dikkat çekilmesi Boratin'in geçmiş

bulmak istemesinden çok anı yaşaması gerektiğine bir gönderme olarak kullanılmıştır.

Saatçi insanlığın diğer büyük icadının ayna olduğunu söyler: “Aynanın dışındaki dünya bir varlık, içindeki dünya bir başka varlıktı. Toplayınca ikisi tek oluyordu. Bir bakınca kilit, sonra tekrar bakınca anahtardı ayna. Hayat karşısındaki cesaretimizin de, korkumuzun da kaynağıydı. İnsan, bir ile ikinin hem aynı hem de farklı olduğunu bilerek ve bunu aynalardan öğrendiğini akılda tutarak yaşamalıydı” (Sönmez, 2018, s.53). Ayna sevinçlerin ve insana dair bütün duyguların yansıdığı yerdir. Fotoğraf gibi aynanın da görüntüyü belleğe kaydetme özelliği, aynanın fiziksel olarak insanın kendisini görmesini sağlayan bir araç olarak ifade edilmesinden daha büyük bir anlam taşır. Aynanın yansıtma işlevi ile belleğin yansıtma işlevi birbiriyle paralellik gösterir. Bellek, geçmiş ve deneyimleri koruyan onu şimdiki zamana yansıtma bir ayna, ayna ise belleğin derinliklerinde yolculuk yaptıran bir geçmiş olarak düşünülebilir. Boratin aynaya baktığında kendisini tanıyamaz, ayna belleğindeki hiçbir görüntüye çağrışım yapmaz çünkü onun belleği can acıtıcı bir boşluktan daha fazlası değildir. Aynaya baktığında yabancı birini gören Boratin için ayna olumsuz bir anlam taşısa da evdeki aynaların onun geçmişini ondan daha iyi bilmesi gerçeğinden kaçamaz. Ayna sadece dış görünüşün değil, benliğin ve kişiliğin de birer yansımasıdır. Boratin'in baktığı aynaların hiçbirinde bunları göremez. Geçmiş yoksa ayna da yoktur ya da tam tersi bir durum söz konusudur. Aynaya belleğin hatıra depolama işlevi yüklenmiştir (Tunç, 2020). Bu açıdan ayna metaforu geçmişin gölgede kalmasına izin vermez.

Aynanın önünde durup sayıyorum. Bir, iki, üç, çok. Eski bir kabiledede, insanlar üçe kadar sayar, sonrasına çok derlermiş. Bana her şey çok görünüyor, kendimle ve aynadaki görüntümlle bile baş edemiyorum. Aynayı duvardan alıyorum. Çivisinden çıkarıp dikkatle yere koyuyorum. Aynanın boyu benim boyuma yakın. Ağır. Tozlu. Sırları dökülmeye başlamış. (...) Aynayı nereye kaldıracağımı düşünüyorum. Yatağın altına veya dolabın arkasına koyabilirim. Görünmez bir yere. Ondan kurtulabilirim. Aynanın belleği sınırsız. Gördüğü her şeyi içine alıyor. Benim eski halimi, çıplak halimi, uykudaki halimi kendinde tutuyor. Uykuda nasıl olduğumu ben bile bilmezken ayna biliyor. Hiç uyumuyor. Belki o da beni bir ayna sanıyor. Bekliyor. Neyi beklediğini bilmiyorum. Ben de onun zamanına uyup bekliyorum. Günlerce. Haftalarca (Sönmez, 2018, s. 98-99).

Aynanın bile belleği varken Boratin'in bir belleğinin olmaması onun canını yakar. Aynada kendi varlığını bulmaya çalışırken kendisiyle savaş verir. Aynaya baktıkça çoğalan bir geçmişinin olmaması Boratin'i sonraki zamanlarda aynanın önünde bir hayat geçirmeye sürükler. Aynanın önünde yemek yemek ve uyumak gibi gündelik ihtiyaçlarını gidererek kendisine yeni bir

bellek inşa etme yoluna girer. Günlükler, fotoğraf albümleri ve birtakım eşyalar kişinin yaşamına dair ayrıntıları hatırlama fırsatı verir. “Belleğin işlevi, bol miktarda yaşanmış ayrıntı içinden, yaşam deneyimleri içerisinde genel ve en anlamlı bilgiyi çekip çıkarmaktır” (Boyer ve Wertsch, 2021, s. 39). Bu bilgiler ise geçmişçi çağırma yöntemlerinden biri olan fotoğraf albümlerini karıştırmakla mümkündür. Boratin’in arkadaşı Hayala onun hatırlamasını kolaylaştırmak adına evinde neden hiç fotoğrafının olmadığını sorar ve bunun üzerine Boratin kışlık kıyafetlerin içine kaldırılmış bir fotoğraf albümü bulur. Bunun hiçbir anlamı yoktur çünkü albümdeki bütün yüzler ona yabancı gelir. Romanda Boratin için günlükler ya da fotoğraflar pek bir anlam taşımaz. Geçmişin bağ kurduğu metaforlar eğer bir bellek varsa kişinin hayatında değer kazanır. Boratin geçmişçi hiçbir dayanağı olmadan hatırlamak ister. Bellek için hatırlatma figürleri önemlidir fakat bellek yitimine uğramış biri için bunlar o kadar da anlamlı şeyler değildir. “Sayfaları ağır ağır çevirdim. Tanımadığım yerler. Bilmediğim çağlar. Bir fotoğrafta gülenler, diğer fotoğrafta ciddileşiyordu. İnsanlar kalabalık poz vermeyi seviyordu. Kalabalığın içinde bana benzeyen, çocuk yüzlü biri vardı. Bazı fotoğraflardaysa bana benzemiyordu. Durgun. Kasvetli. Güvenilmez fotoğraflar” (Sönmez, 2018, s. 77). Boratin, geçmişçi zihninde canlandıramadığı için hiçbir fotoğrafa yakınlık duymaz ve böylece onların güvenilir belgeler olmadığını düşünür. Oysa fotoğraf kişiyi yaşadığı ana götüren ve birtakım duyguları tekrardan hissettiren vazgeçilmez bellek araçlarındandır. Fotoğrafın belleği kişiye âni bir şekilde yakalama fırsatı verir. Fotoğrafın ruhunun olması ona bakıldığı an kişiyi orada donuk bir şekilde asılı kalan zaman dilimine götürmesidir. Kenarları kırışmış ve sararmış fotoğraflar insana yaşanan anıları hatırlatma rolüne bürünerek insanların hayatlarında önemli bir role sahiptirler. “Temsil gücünün olduğu bu görüntüler tamamen yok olduğunda kişi fotoğraftaki o zaman dilimini hiç yaşamamış gibi olur ve geçmişçi yenilmiş pozisyona gelir” (Tatlı, 2023, s. 28). Boratin belleğini yitirmeden önce evdeki tüm fotoğrafları ortadan kaldırdığını görür. Böyle yaptıysa bir bildiği olduğunu düşünüp albümleri tekrardan yok eder. Romanda Boratin’in önceki hayatına dair bir şeye rastlanmasa da onun geçmişçi ve hatıralarla bir probleminin olduğu buradan anlaşılabilir. Aktüel zamanda geçmişçi her ne kadar anımsamak istese de aslında geçmişçi onun yok etmek için tozlu raflara kaldırdığı fotoğraf albümleridir. Fotoğraf kişiyi kalıcı yani geçmişçi dahi yok edemediği bir zaman diliminde taze tutar. “Fotoğrafın fotoğrafladığı şey artık burada ya da canlı değildir, ama burada -olmuş- olma hali artık fotoğrafla ilişkimizin göndermeli yapısının bir parçasıdır” (Cadava, 2008, s. 44). Boratin fotoğraf ve fotoğraf albümleriyle ilişkisini koparmış, belleğin bağ kurduğu saat, ayna ve fotoğraf gibi sembolik figürlere olan mesafeli tutumuyla geçmişçi yaklaşmamıştır. Boratin için saat geçmişçi değersiz olduğunu, ayna benliğinin kayıp olduğunu ve son olarak fotoğraf da yaşamın güven-

nilmez olduğunu gösteren bellek metaforları olarak roman içerisinde kullanılmıştır.

3. Belleğin Temsili: Nostalji ve Rüya

Geçmişin varlığı geçmişe özlem duymayı gerektirir. Diğer bir ifadeyle, geçmiş özlem yaratır. Geçmişte bu kadar özlenecek ne var sorusunun yanıtını birçok kavram, kişi ve olayla açıklamaya çalışsak da en temelinde geçmişin kendisi vardır. Geçmişe özlemi ifade edecek en doğru kavram ise nostaljidir. Birçok yazarın belirttiği gibi, “nostalji kelimesi etimolojik olarak nostos, yani dönüş ve alghos yani özleme ya da acıya dayanır. Yani etimolojik olarak nostalji, geri dönüşe özlem demek” (Bryant, 2020, s. 70). Geçmiş, insanların hayatlarında sabit olarak kalmaz. Onun hatıraya dönüşmesi için doğru zaman ve mekânın hazır olması gerekir. “Nostaljinin mekân ve zamanı birbirine bağladığı doğrudur” (Cassin, 2020, s. 30). Boratin yaşadığı bellek yitimiyle birlikte özlem duyacağı geçmişini de yitirmiştir. Geçmişte özlenecek ve seviyecek neler olduğundan habersiz bilmediği yönlerde doğru savrulmaktadır. Geçmiş Boratine’e özlem duyacak hiçbir şey vadetmez. “Geçmiş sözcüğünden de nefret eder hale geldim. Madem geçmişi unuttum, geçmiş sözcüğünü de unutayım. Onunla hiç bağım kalmasın” (Sönmez, 2018, s. 97). Nostaljinin her zaman rahatlatıcı bir özelliği yoktur. Boratin’in hayatında geçmişin nasıl bir yeri var bunu yazar okuyucuya aktarmasa da kötü bir geçmiş, hiç geçmişinin olmamasından daha iyidir. Boratin’in öfkesi yaşadıklarını muhafaza edecek bir belleğinin olmamasıdır.

Beni geçmişe götürmeye çalıştın, işe yaramadı, bu sefer oradan uzaklaştırmayı dene. Geçmişin gidemeyeceği yere götür beni. Bunu bir tek sen başarabilirsin. Biliyor musun Bek, senin sandığının aksine geçmişe özlem duymuyorum. Nostalji hissetmiyorum. İnsanların nasıl ömür sürdüğünü az çok anlıyorum. Önceleri, gençlik zamanlarında insan geleceği hayal eder, ütopyalar kurar. Umutlu olur. Gelecek uzundur ve orada her şey mümkündür. Ömrün sonlarına doğru ise mümkünler denenip tüketilir. Ütopyaya yer kalmaz. İnsan artık elindekiyle, yani koskoca bir geçmişle oyalanır. Orada ütopyanın yerini nostalji alır. Ben bunlardan yoksunum. Ne ütopyam ne nostaljim var. Bu durumda ölü mü sayılırım, yoksa ben kendi başına bir canlı türü müyüm? (Sönmez, 2018, s. 113-114).

Boratin’in ne geçmişi ne de geleceği vardır o şimdiki tüketen sadece orada anlam bulan bir karakterdir. Çevresindeki herkes onun belleğini yitirmesine imrenir. Geçmişten kurtulmanın yolu ya ölmektir ya da unutmak. Boratin unutarak kendisini teselli eder. Gelecek için kurulan hayaller mümkün olmadığında insan geçmişine döner çünkü orada gerçekleşmesi için umut edilen hayaller vardır. Boratin gelecek için ne kurduğunu bilemez; böylece

geçmiş ve geleceği hatırlayarak yaratma gücünden uzaktır. Bu çalışmanın temeli geçmiş kavramı üzerine kurulmuş olsa da burada farklı bir başlık açılmasının sebebi anlam olarak nostaljinin varlığına dikkat çekmektir. Nostalji geriye dönüş acısıdır ve bu acıyı Boratin yitirdiği belleğiyle derinden hisseder.

Adını dahi sonradan öğrenen Boratin, belleğinin hayatında böylesine büyük bir boşluğa karşılık gelmesine anlam veremediği için bunların bir rüya olduğuna inanmak ister. Bek'in onun rüyasındaki tuhaf bir arkadaştan ibaret olduğuna ve rüyasından uyanınca bütün bu yaşananların gülüp geçilecek şeyler olmasına ihtiyaç duyar. Boratin, rüyada bir geçmişin olmadığına ve insanın sadece anda yaşadığına inanır fakat rüyalarımız geçmişte yaşadığımız olaylarla ilgilidir; dün, evvelsi gün, gençliğimizde vs. uyanırken gördüğümüz ya da yaptığımız şeyleri bir kez daha görürüz. Bu tip rüyalar sık görülür ve hayatımızda önemli bir yere sahiptir (Durkheim, 2020). Rüyaların geçmişte yaşananlara dair bir karşılığı vardır. Boratin bunların rüya olmasını ister ama geçmiş rüyasına çağırmaktan bahsedemez, geçmiş yeniden üreten bir bellek yoktur o yüzden gördüğü rüyalar da kendi açısından güvenilir değildir. Bu Boratin'in kıyafetlerin arasına sakladığı fotoğraf albümlerine benziyor. Ona geçmiş getirmeyen her şey yabancı ve gerçek dışıdır. Rüya ve bellek arasındaki ilişkiye çeşitli açılardan bakılabilir fakat rüyalar en genel tanımıyla geçmişte yaşanan olaylarla ilgili olup malzemesini bellekten alır. Boratin rüyada geçmişin olmadığını söylerken kendisine bir sığınak arar ve bu çok mümkün değildir çünkü rüyalar geçmişle tutarlı yaşam sahneleridir.

4. *Labirent* Romanında Toplumsal Bellek: Hatırlama ve Unutma Üzerine

Toplumsal bellek, sosyal bilimlerin önemli ve üzerinde sıkça durulan kavramlarından biridir. Söz konusu kavramın bu kadar önemli olmasının sebebi ise tarih boyunca yaşanan savaş, göç, ihtilal ve depresyon gibi olayların toplumların ortak belleğinde derin izler bırakmasıdır. "Toplumsal hafıza, kişinin ait olduğu grupla birlikte var olur ve bu grupla birlikte taşınır. Bu yüzden hafızanın somut yönünü zaman ve mekânın yanı sıra bir gruba aidiyet de ortaya koyar. Her grup belirli bir mekân ve ritmik olarak belirli ritüellerini gerçekleştirdiği zamana paralel olarak toplumsal hafızayı barındırır ve taşır" (Karaarslan, 2021, s. 66-67). Toplumsal bellek ortak bilgi, deneyim ve olayların temsil edildiği bir bellek formudur. Grupça geçmişte yaşanan olaylar hatırlanıyorsa eğer yaşananların toplumla karşılıklı etkileşim içerisinde olduğu görülür. Toplumsal grupların nasıl işlediğini ve toplumla birleşmelerini analiz etmek, insanın toplumsal doğasını anlamayı ifade eder. Yani toplumu rasyonel olarak yeniden inşa etmek toplumsal adalete doğru yürümek demektir (Halbwachs, 2022). Toplumsal belleğin kalıcı olmasını sağlayan şey

ise orada bulunan değerlerin, ritüellerin ve hikâyelerin nesilden nesile aktarılmasıdır. Bazı mevcut dinlerde yaşanan olay ve hikâyeler toplumsal bellek sayesinde tazeliğini daima korur. Kur'ân-ı Kerim'de ise bu hikâyelerin fazlaca örneği bulunmaktadır. Bu açıdan dinî kıssalar toplumsal belleğin bir bölümünü oluşturan önemli parçalardır. Kur'ân'daki bu hatırlatma hikâyeler geçmişte yaşandığı için geçmişten yeniden inşa eder. Geçmişten anmaya izin veren dinsel kolektif bellek toplumun hatırladığı birçok dinî kıssalarla doludur. "Kadim halkların geleneklerinde yaşayan tarihler tamamen dinsel düşünceler ile doludur" (Halbwachs, 2022, s. 227). Bu bahsedilen düşüncelerin toplumun ürettiği roman, öykü, resim ve heykel olmak üzere birçok sanat dalına yansıdığı görülür. Sanatçılar bunu yaparken bu olayları bir şekilde topluma yansıtmış olurlar. *Labirent* romanı otobiyografik/bireysel/anısal belleğini kaybeden Boratin karakteri üzerinden toplumsal bellekle ilgili meselelere de göndermede bulunur. Burada dikkat çeken durum ise Boratin'in hayatına dair her şeyi unutturken toplumsal bazı meseleleri unutmamasıdır. Yani onun toplumsal belleğinin her şeyde olmasa bile bazı olaylarda aktif olduğu görülür. Hastaneden taburcu edildikten sonra eve gelen Boratin'in dikkatini Hz. İsa ve Meryem'in mermerden yapılmış biblosu çeker. Biblodaki kişilerin kim olduğunu anımsayan Boratin'in belleğindeki ilk anlam parçacıklarının bu biblo olduğu görülür.

Şöminenin rafında, renk renk mumların arasında duran bir bibloyu fark ediyorum. Mermer biblodaki anne ile oğulu tanıyorum. Meryem, oğlu İsa'yı dizine yatırmış, onun cansız yüzüne bakıyor. Mermerin kıvrımları Meryem'in alnından burnuna, oradan dudaklarına su gibi akıyor. İsa'nın üstü çıplak, göğsünün sağ tarafındaki kaburgalar tek tek sayılabiliyor. Meryem bir eliyle oğlunu tutarken diğer elini kaldırmış yardım ister gibi boşluğa uzatıyor. Onları anımsasam da zamanını tam çıkaramıyorum. Kaç yıl oldu? Birkaç yıl mı geçti acılarının üzerinden, birkaç bin yıl mı? (Sönmez, 2018, s. 13).

Müslümanların toplumsal belleğinde Hz. İsa ve Meryem hikâyesi geniş bir yer alır ve Kur'ân'daki Meryem Suresi bu olayı ayetlerle anlatır. Meryem'in iffeti ve Hz. İsa'nın babasız doğması Hz. Meryem'in Allah tarafından seçildiğini gösterir. Hz. İsa'nın daha beşikteyken konuşması gibi mucizevi olaylar Kur'ân aracılığıyla ve çeşitli ayetlerle toplumsal bellekte temsil edilir. Peygamberler, kavimler ve geçmişte yaşanmış olaylar ayetleri de dayanak alarak dinin toplum yaşamındaki önemine dikkat çeker. Burhan Sönmez'in romanında bu kıssaya gönderme yapması Boratin'in özellikle üzerinde durduğu meselelerden biri olmasını sağlamıştır. Arkadaşı Bek'in bu biblonun onun hayatında sıradan bir süs eşyası olduğunu söylemesi Boratin'in neye önem verir neye önem vermediğini unuttuğunu da göstermiştir. Hz. İsa ve Meryem'in Boratin'in hatırladığı nadir şeylerden olması onun bu meseleyi roman içinde sık sık dile getirmesine sebep olmuştur. Boratin'in bunu böyle-

sine derinden irdelemesi kendisinin dine ilgisi olup olmadığını sordurtur. Bek, onun müzikten ve sanattan başka bir şeye inanmadığını söyler. Kısacası sanatını ve bestelerini unutan Boratin'in bireysel bellek unsurlarına kıyasla toplumsal belleğe ait unsurları daha net hatırladığını gösterir.

Romanda dikkat çeken bir diğer toplumsal olay ise Haydarpaşa Garı'nın yanmasıdır. Haydarpaşa Garı, İstanbul'un Kadıköy sınırları içerisinde bulunan, 1908 yılında inşa edilen ve İstanbul'a giriş çıkışların yapıldığı tarihî bir yapıdır. Haydarpaşa Garı hem yüksek çatısı hem de denizyolu, karayolu ve demiryolu açısından ulaşım kolaylığı sağladığı için İstanbul'un bellek mekânlarından biridir. 1917 ve 2010 yıllarında geçirdiği yangınlarla çatısının tekrardan onarılamaması onu kullanılamaz bir hâle getirmiştir.

Haydarpaşa Garı'ndan 2012 yılında son şehirlerarası tren seferleri, 2013 yılı Haziran ayında ise Marmaray Projesi çalışmaları gerekçe gösterilerek son banliyö seferi yapılmış ve gar tamamen seferlere kapatılmıştır. Haydarpaşa Dönüşüm Projesine karşı haftanın belirli günlerinde merdiven eylemleri düzenlenmeye başlanmış, sergi, müzik dinletisi gibi aktiviteler ile farkındalık artırılmaya çalışılmıştır (Uzunoglu, 2018, s.90).

Haydarpaşa Garı'nın önemi İstanbul'un tarihî simgelerinden biri olmanın yanı sıra çağdaş edebiyat ve sinemaya konu olmasından gelir. Özellikle Türk sinemasında göç filmlerinin başlangıç sahneleri Haydarpaşa Tren Garı'yla açılır. Yeni başlangıçların, ayrılıkların ve bitişlerin ana merkezi olan bu gar toplumsal belleğe kodlanmış bir mekân olarak karşımıza çıkar. Burhan Sönmez'in Haydarpaşa Garı'nı bellek mekânı olarak romanında kullanması okuyucuya garın büyüülü görüntüsünü ve tarihî önemini tekrardan hatırlatmıştır. Boratin ablasının yanına Nehirce'ye gitmek için bir taksiye biner. Taksiciye kendisini Haydarpaşa Garı'na bırakmasını söyler ve taksici garın kapandığını söyler:

Tren garının kapandığını, tren seferlerinin durduğunu bilmiyor musun, diyor. Öyle mi diyorum. Garın ışıklı, geniş cephesine bakıyorum. Tren garı kapalıysa, diyorum, buranın ışıkları neden yanıyor? Uzaktan güzel görünsün diye ışıklandırıyorlar, diyor, turistler ilgi gösteriyor, gençler burada buluşuyor. Ne zaman kapandı, diyorum, neden kapandı? Birkaç yıl önce garın çatısı yandı, diyor, seferler durduruldu. Trenler artık İstanbul'un ucundan, Pendik'ten kalkıyor (Sönmez, 2018, s. 118).

Boratin garın yanmasına şaşırır çünkü belleğindeki zaman algısı farklı işlemektedir. Yani Haydarpaşa Garı'nın yandığını bilir fakat bu yangın, yakın zamanda gerçekleşen değil, yüz yıl önce olan yangındır. Hz. İsa ve Meryem kıssasında olduğu gibi Boratin yakın geçmişi hatırlamaz, yüzyıllık geçmişini hatırlar. Okuyucu romanda Boratin'in bireysel belleğine dair izler hakkında bir şeyler okuyamasa da onun toplumsal belleğinden kayıtlı izlerle haberdar

olur. Boratin'in kendisi de bunun farkındadır. Antik Çağ filozoflarının isimlerinden, Ay'a çıkan ilk astronotun sözlerine kadar her şeyi hatırlar ama kendi adını hatırlayamaz. Boratin'in Haydarpaşa Garı'nın yanması olayını hatırlaması bu makale için önemli meselelerden biri olmuştur. Şu da unutulmamalıdır ki yangınlara ve birçok sorunlara maruz kalan gar, görkemli duruşu ve eşsiz tarihiyle bellek mekânı olarak toplumların ortak buluşma yeridir.

Boratin'in Boğaz Köprüsü'nden atlayıp intihar etmesi, 15 Ağustos 2001 yılında aynı şekilde Boğaz Köprüsü'nden atlayan gitarist ve müzisyen Yavuz Çetin'i hatırlatır. Yavuz Çetin küçük yaşlarda müziğe başlamış, sonrasında bipolar bozukluğun da etkisiyle yaşamına son vermiştir. Bunun gibi başka bir isim de 8 Nisan 1994'te av tüfeğiyle hayatına son veren yirmi yedi yaşındaki Amerikalı şarkıcı Kurt Cobain'dir. Bu iki müzisyenin ölümü ülkelerinde üzüntüyle karşılanmış ve sevenlerini büyük bir yasa boğmuştur. Boratin'in de yirmi sekiz yaşında blues şarkıcısı olması ve Boğaz Köprüsü'nden atlaması bu iki ismi hatırlatır. Burhan Sönmez bu paralelliği kurmak için okuyucuya kolaylık sağlamış ve romanda bunlardan bahsetmiştir. "Sizinle ilgili haberleri, söyleşileri okudum. Sevdiğiniz müzisyenleri sayarken Kurt Cobain ile Yavuz Çetin'i de anıyorsunuz. İntihar etmiş iki müzisyen" (Sönmez, 2018, s. 40). Boratin'in doktoru tarafından hatırlatılan bu isimler, belli bir kültürün toplumsal belleğinde yer ettiği için onlar adına ölüm yıldönülerinde anma geceleri düzenlenmiştir. Burhan Sönmez'in müzisyenlere ortak bir kader tayin etmesi intihar eylemiyle bu sanatçıların anılmasını sağlamıştır.

Sonuç

Bellek sürekli üretmek anlamına gelir. Yaşamı, geçmişi ve içinde büyüdüğümüz kültürü farklı şekillerde üretmektir. Kişi bu üretimi sağlarken ya tek başına yani bireysel belleğini harekete geçirir ya da grupça paylaştığı ortak deneyimlerden faydalanır. Bu çalışmada her iki belleğin ortaya çıktığı birtakım anlamlar mevcuttur. Burhan Sönmez çağdaş edebiyatın üretken yazarlarından biri olmakla beraber bellek konusuna değinmiş ve karakterlerine verdiği farklı isimlerle edebiyat dünyasında yerini almış bir yazardır. İlk baskısını 2018 yılında yaptığı *Labirent* romanı, Boratin isimli bir blues şarkıcısının Boğaz Köprüsü'nden atladıktan sonra geçirdiği bellek yitiminin onun hayatında neleri alıp götürdüğü üzerinedir. Bu çalışmada ise bellek yitimiyle birlikte bellek çalışmalarıyla ilişkili olarak birtakım kavram ve imgelerin anlamları tartışılmıştır. Unutmak normal şartlarda bile kişinin yönetebileceği bir süreç değilken buna sebep olanın bellek yitimi olması belleğin acı bir derinliğe sahip olduğunu gösterir. Boratin modern çağda yaşayan ve elinde olmayan sebeplerle gün geçtikçe benliğine daha çok yabancılaşan bir karak-

terdir. Sanatına ve bestelerine dair bir iz hatırlamayan Boratin için en acı veren durum budur. Kendisi olmasına yardımcı olan değerlerin onun hayatında hiçbir yeri yoktur. Hayatında karşılaştığı birtakım insanlar onun daima geçmiş üzerine düşünmesini isterler. Geçmişin önemli olmadığından, unutmanın yaşam için daha makul gözüktüğünden söz eden bu insanlar Boratin için bellek yitiminin önemsizliğine dikkat çekmek isterler. Saat, ayna ve fotoğraf gibi zamanı ifade eden sembolik figürler belleğin anlamlandırılması için önemlidir. Unutmayla yüz yüze gelen Boratin için romanda kullanılan bu metaforların hepsi oldukça dikkat çekicidir. Geri dönüş acısı olarak nostalji geçmişin çok gerilerde kaldığına göndermede bulunsa da Boratin için geride kalmış bir geçmiş imgesi bile yoktur. Geçmişte neleri umut ettiği onun belleğinden silinmiştir. Böylece kendisine dair tutunabileceği hatıraları, hayalleri ve rüyaları yoktur çünkü geçmişin kendisi yoktur.

Son yıllarda üzerine düşünülen ve kendisiyle ilgili çalışmaların artış gösterdiği başka bir kavram ise toplumsal bellektir. Bu kavramın analizi, sınırları ve herkes için aynı anlamları ifade etmeyişi ise tartışma konusudur. En genel tanımıyla bu kavramın topluluk ve gruplardan ayrı hareket edemeyeceği bir gerçektir. Toplumlar her zaman ortak bir hatırlama ile karşı karşıya gelmeseler de en azından birtakım soykırımlar, göçler ve ihtilaller için toplumsal bellek kavramını kullanmak mümkündür. Burhan Sönmez karakterinin geçirdiği bellek yitimiyle onun sadece anısal bellekle ilgili sorunlar yaşadığını değil aynı zamanda toplum için önemli olan birtakım olayları hatırlamakta da sıkıntılar çektiğinden bahsetmiştir. Burada dikkat çeken şey ise Boratin'in, üzerinden yüzyıl geçmiş olayları net hatırlarken yakın zamandaki toplumsal olaylardan habersiz olmasıdır. Hz. İsa ve Meryem'i hatırlar fakat yakın zamanda yanan Haydarpaşa Garı'nı hatırlayamaz. Bu yangının 1917'li yıllarda gerçekleşmiş olanı onun hafızasında daha tazedir. Romanda toplumsal hafıza da göz önünde tutulursa tamamen bir bellek yitiminden söz etmek mümkün değildir. Sonuç olarak bu çalışmada Boratin'in bireysel belleğinin işlevsizliğinden dolayı geçmişi sürekli sorgulaması üzerine durulmuş ve belleksizliğin onun hayatında nasıl bir yere karşılık geldiği çeşitli başlıklar üzerinden anlatılmaya çalışılmıştır.

Kaynakça

- Boyer, P. ve Wertsch, James V. (2021). *Zihinde ve Kültürde Bellek*. (Y. Aşçı Dalar, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Boyer, P. (2021). “Anılar Ne işe Yarar? Hatırlamanın Biliş ve Kültürle İlgili İşlevleri”. Boyer, Pascal & Wertsch, James V. (Ed.), *Zihinde ve Kültürde Bellek*. (ss. 5-36) içinde. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Bryant, R. (2020). “Felaketi Yazmak: Kıbrıs'ta Nostalji ve Tarih(ler)i”. Neyzi, Leyla (Ed.), *Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye'de Bellek Çalışmaları*. (ss. 65-89) içinde. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Cadava, E. (2008). *Işık Sözcükleri Tarihin Fotografisi Üzerine Tezler* (A. Ufuk, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Cassin, B. (2020). *Nostalji İnsan Ne Zaman Evindedir? Odysseus, Aeneas, Arendt*. (S. Kıvrak, Çev.). İstanbul: Kolektif Kitap.
- Durkheim, E. (2020). *Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri* (Ö. Ozankaya, Çev.). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Flew, A. (2005). *Felsefe Sözlüğü* (N. Özsoy, Çev.). Ankara: Yeryüzü Yayınevi.
- Halbwachs, M. (2007). “Kolektif Bellek ve Zaman”. *Cogito Üç Aylık Düşünce Dergisi, Bellek: Öncesiz, Sonrasız*. 50, 55-76.
- Halbwachs, M. (2022). *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi* (B. Uçar, Çev.). Ankara: Heretik Yayınları.
- İlhan, M. E. (2018). *Kültürel Bellek Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Hatırlama*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Karaarslan, F. (2021). *Toplumsal Hafıza Hatırlamanın ve Unutmanın Sosyolojisi*. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Neyzi, L. (Ed.) (2020). *Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye'de Bellek Çalışmaları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nora, P. (2022). *Hafıza Mekânları* (M. E. Özcan, Çev.). İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Sarlo, B. (2022). *Geçmiş Zaman Bellek Kültürü ve Özneye Dönüş Üzerine Bir Tartışma* (P. B. Charum ve D. Ekinci, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Schudson, M. (2007). “Kolektif Bellekte Çarpıtma Dinamikleri”. *Cogito Üç Aylık Düşünce Dergisi, Bellek: Öncesiz, Sonrasız*. 50, 179-199.

- Sönmez, B. (2018). *Labirent*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Suarez-Arauz, N. (2007). "Amnezi Manifestosu". *Cogito Üç Aylık Düşünce Dergisi, Bellek: Öncesiz, Sonrasız*. 50, 248-257.
- Şahin, S. (2019). *Talih, Tesadüf ve İrade*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tatlı, M. (2023). Deprem Felaketine Bellek Kavramı Işığında Bakmak. Bilgili, Ali (Ed.). *1. Uluslararası Deprem Çalışmaları Kongresi* (ss. 25-32) içinde. İstanbul.
- Traverso, E. (2020). *Geçmiş Kullanma Kılavuzu Tarih, Bellek, Politika* (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tunç, G. (2020). *Şiir ve Bellek Modern Türk Şiirinde Bellek Metaforları*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Urry, J. (2018). *Mekânları Tüketmek* (R. G. Ögdül, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Uzunoğlu, N. (2018). *Kültürel Miras Alanlarının Toplumsal Bellek Bağlamında Yeniden İşlevlendirilmesi: Haydarpaşa Örneği*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.